

ТЫПАЛАГІЗАЦЫЯ КУЛЬТУР ЯК МЕТАД НАВУКОВАГА ПАЗНАННЯ

Смолік А. І.

доктар культуралогіі, прафесар, загадчык кафедры культуралогіі
УА «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»
(Рэспубліка Беларусь, г. Мінск)

З самых ранніх этапаў культурагенезу зямная цывілізацыя ўяўляла полікультурную прастору. Дыялог культур розных эпох і этнасаў адбываўся як у сіметрычных, так і асіметрычных інтэракцыях. У выніку сіметрычнага дыялогу ўзнікла вялікая культурная разнастайнасць, якая ахапіла розныя рэгіёны нашай планеты. У працэсе сацыякультурнага развіцця народамі шэрага краін былі створаны самабытныя гістарычныя тыпы культур, якія з'явіліся падмуркам сучаснай сусветнай культуры.

Культурная дынаміка ажыццяўляецца не толькі лінейна, па ўзыходзячай ступені, нярэдка асіметрычны міжкультурны дыялог можа прывесці да асіміляцыі, знікнення цывілізацый і культур.

Знаёмства з тыпамі, відамі і формамі культуры паказвае, што культурны свет тысячагоддзяў – багатая разнастайнасць, шматварыянтнасць самабытных унікальных культурных адзінак. Яны часам існавалі не сутыкаючыся, маючы сваю прастору і аўдыю час. Некаторыя з іх функцыянавалі па некалькі тысячагоддзяў, пакінулі глыбокі след і перайшлі нават у пазнейшыя культуры.

Аднак у разнастайнасці сацыякультурнага свету можна прасачыць адзіную лінію развіцця чалавецтва, якая вядзе да стварэння агульначалавечай культуры. Кожны народ, кожная цывілізацыя ў пэўны час зрабілі аўдыю уклад.

Знаёмства з відамі, формамі культуры паказвае, што сацыякультурны свет паўстае перад намі не як нешта аднароднае, а як багатая разнастайнасць, мноства, шматварыянтнасць самабытных унікальных культурных адзінак. Яны часам існуюць не сутыкаючыся, маюць сваю прастору і свой час. Так, нямецкі даследчык О. Шпенглер лічыў, што кожная культура жыве прыкладна адну тысячу гадоў [10], а яго англійскі калега А. Тойнбі сцвярджаў, што існаванне культур не мае выразных часавых меж [8].

Перад сучаснымі культуролагамі паўстала пытанне: асобныя сацыякультурныя з'явы існуюць як абсалютна незалежныя адна ад адной, абсалютна непаўторныя, унікальныя ці паміж імі існуе нейкае падабенства, нейкая агульнасць? Адказ на пастаўленае пытанне мае два варыянты. М. Данілеўскі [2], А. Тойнбі лічылі, што няма адзінай культурнай гісторыі чалавецтва; гісторыя, па іх меркаванні, уяўляе змену культур, кожная з іх жыве сваім уласным самадастатковым і адасобленым ад іншых культур жыццём. Яны перакананы, што адналінейнасці працэсу культурнага і гістарычнага жыцця няма, лініі развіцця культуры разыходзяцца.

К. Ясперс зыходзіў з ідэі аб універсальнасці сусветнай гісторыі. Па яго меркаванні, у разнастайнасці сацыякультурнага свету можна прасачыць адзіную лінію развіцця чалавецтва, якая вядзе да стварэння агульначалавечай культуры. Асноўным аргументам гэтай пазіцыі з'яўляецца прызнанне таго, што культура ёсць змест чалавечага жыцця і чалавек усюды і заўсёды думае аб тым, як уладкаваць сваё жыццё і жыццё іншых людзей найлепшым чынам [11].

На наш погляд, разыходжанні па пытанні аб адзінстве сусветнай культуры, аб агульначалавечай культуры звязаны з розным разуменнем агульнага ў сусветнай культуры і розным тлумачэннем адзінства.

Думаецца, што разабрацца ў адзінстве разнастайнасці культур магчыма з дапамогай *тыпалагізацыі*. Справа ў тым, што ў межах аднаго мноства можна вылучыць некаторую агульнасць усіх непаўторных элементаў, асобных культурных адзінак і абазначыць гэту агульнасць як адметную асаблівасць мноства культур у адрозненне ад іншага мноства. З гэтым і звязана паняцце *тыпу культур*. Праблема тыпалогіі

культуры з'яўляецца адной з актуальных і дыскусійных у сучаснай тэорыі культуры. Асэнсаванне тыпу культуры, вызначэнне яго статусу, сэнсавага нападўнення дэтэрмінавання асноватворным прынцыпам, у адпаведнасці з якім аналізуецца культурны кантэкст і выяўляюцца найбольш агульныя якасныя рысы. *Тыпалагічны прынцып* задае даследчыку шлях тэарэтычнага руху, вызначае яго ракурс і вектар у адборы і пабудове канкрэтнага матэрыялу. У гісторыі развіцця тэарэтычнай думкі аб культуры вядомыя розныя тыпалогіі. Іх аўтарамі былі філосафы, этнографы, сацыёлагі, гісторыкі, дзеячы мастацтва. Вядомыя тыпалогіі О. Шпенглера, М. Данілеўскага, П. Сарокіна [7]. У наш час можна назваць больш дзесяці прынцыпаў тыпалагізацыі культуры, якія сустракаюцца ў тэарэтычнай літаратуры. Да іх адносяцца фармацыйны, цывілізацыйны, канцэптואльны, культурна-гістарычны, рэгіянальна-тэрытарыяльны, каланізацыйны, этнацыянальны, дэмаграфічны, тыпалагізацыі паводле духоўна-каштоўнасных арыентацый чалавека, рэлігіі, у адносінах да прыроды і інш.

Такім чынам, тыпавая характарыстыка аб'ядноўвае элементы паводле агульнага для іх прынцыпу ў адну групу, але ў той жа час менавіта тыпавая характарыстыка адрознівае гэтае мноства ад іншых груп.

Значыць, *тып культуры – гэта падабенства, агульнасць, тое, што аб'ядноўвае культурныя адзінкі ў адно мноства і адрознівае гэта мноства культур ад іншых*. А метадава навуковага пазнання, з дапамогай якога ўся разнастайнасць культур ўпарадкоўваецца, класіфікуецца, групуецца ў розныя тыпы (мноствы, групы) культур, называецца *тыпалагізацыяй*. Як навуковы метадава, што выкарыстоўваецца ў культуралогіі, *тыпалагізацыя ёсць расчлянэнне сацыякультурных аб'ектаў і іх групоўка па некаторых агульных прыметах, стварэнне некаторай ідэалізаванай тыпалагічнай мадэлі культуры ці тыпу*. Вынікам тыпалагізацыі з'яўляецца тыпалогія культуры, пад якой неабходна разумець *сістэму вылучаных тыпаў культуры*. На падставе сказанага культуралагі вызначаюць тыпалагізацыю культур як метадава культурна-гістарычнага аналізу і тыпалогію як сістэму вылучаных тыпавых мадэляў культуры.

Тыпалогія культур ажыццяўляецца з дапамогай дзвюх важнейшых зыходных логіка-пазнавальных працэдур.

Па-першае, як і любая класіфікацыя, тыпалагізацыя культур, упарадкаванне па групах абапіраецца на выбар *падстаў, крытэрыяў* класіфікацыі. Прычым у кожным канкрэтным выпадку пабудовы тыпалогіі можа вылучацца адна падстава, адна важнейшая прымета, паводле якой устанаўліваецца агульнасць культур, аб'яднаных у адзін тып культуры, або адразу некалькі. Але важна, каб гэтыя былі адны і тыя ж падставы, крытэрыі пошуку агульнасці для кожнай культурнай адзінкі, уключанай у дадзенае мноства (тып культуры).

Самы падставы (крытэрыі) як агульназначныя характарыстыкі для вылучэння розных мностваў, тыпаў культур могуць быць рознымі. Большасць культуралагаў у якасці крытэрыяў вылучаюць этнаграфічны, прасторава-геаграфічны, храналагічна-часавы, фармацыйны.

Каштоўнасныя арыентацыі як крытэрыі выступаюць у тым выпадку, калі за аснову бярэцца прыярытэтнасць пэўных каштоўнасцей. Менавіта такая прымета ўзята за аснову сучаснымі культуралагамі. У гэтым выпадку робіцца найбольш абагульненая тыпалагізацыя культур (Усход – Запад).

Безумоўна, намі пералічаны далёка не ўсе крытэрыі, паводле якіх ажыццяўляецца тыпалагізацыя культур. Але і названыя крытэрыі сведчаць, што падстаў для тыпалагізацыі культур існуе шмат, і кожная тыпалогія робіцца з пэўнай мэтай, вырашае пэўныя пазнавальна-даследчыя задачы. Таму другой логіка-пазнавальнай працэдурай, якая вызначае тыпалагізацыю культур, з'яўляецца выяўленне пазнавальных мэт (задач) такой класіфікацыйнай пабудовы. Так, даследчыцкія і пазнаваўча-вучэбныя мэты прадугледжваюць набор некалькіх прымет і крытэрыяў.

Шэраг культуролагаў групуюць культуры па крытэрыі функцыянальнай ролі і механізмаў ажыццяўлення асноўных формаў мыслення (А. Е. Гелен, Э. А. Арлова). На базе гэтага крытэрыя вылучаюцца тыпы культур, у якіх пераважаюць або абстрактная, або асацыятыўная форма мыслення.

Можна вылучыць *інфармацыйна-камунікатыўную* тыпалогію культур. Асноўным крытэрыем у дадзеным выпадку з'яўляецца ступень залежнасці кожнай культуры ад сацыякультурнага кантэксту і формы абмену ступенню залежнасці ад сацыякультурнага кантэксту і з нізкай ступенню.

Можна назваць шэраг іншых крытэрыяў і прымет, паводле якіх адбываецца тыпалагізацыя культур. Але з вышэйсказанага вынікае, што ў сучаснай гуманітарыстыцы існуе неадназначнасць крытэрыяў і пазнавальных задач, на базе якіх ажыццяўляецца тыпалагізацыя культур.

Такім чынам, разнастайнасць сацыякультурнага свету не дазваляе нам пабудаваць адзіную тыпалогію культуры. Менавіта гэтым можна патлумачыць існаванне стракатай тыпалагічнай мазаічнасці і шматварыянтнасці.

Літаратура

1. Библер, В. С. От наукоучения – к логике культуры: два философских введения в двадцать первый век / В. С. Библер. – М.: Политиздат, 1990. – 413 с.
2. Данилевский, Н. Я. Россия и Европа / Н. Я. Данилевский. – М., 1991.
3. Каган, М. С. Философия культуры / М. С. Каган. – СПб., 1996.
4. Лотман, Ю. М. Культура и взрыв / Ю. М. Лотман. – М., 1992.
5. Немировская, З. Л. Культурология. История и теория культуры / З. Л. Немировская. – М., 1992.
6. Полищук, В. И. Культурология: учеб. пособие / В. И. Полищук. – М.: Гардарика, 1998.
7. Сорокин, П. А. Человек. Цивилизация. Общество / П. А. Сорокин. – М., 1992.
8. Тойнби, А. Постижение истории / А. Тойнби. – М., 1991.
9. Швейцер, А. Упадок и возрождение культуры / А. Швейцер. – М., 1993.
10. Шпенглер, О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой культуры / О. Шпенглер. – М., 1993.